

Davranışçı Öğrenme Kuramları: Pavlov, Thorndike ve Skinner

Klasik ve edimsel koşullanma, Thorndike'ın yasaları, pekiştirme tarifeleri, programlı öğretim, ödül ve ceza üzerine kanıt, eleştiriler ve AGS'de sık hatalar.

Davranışçı Öğrenme Kuramları: Pavlov, Thorndike ve Skinner

bote.web.tr

BELGE BİLGİLERİ

Belge kodu	BT-040
Yazı no	40
Sürüm	1.0
Sürüm tarihi	28 Eylül 2026
İçerik izi	7A5F 086D 306B
Yayımlayan	bote.web.tr

GÜNCELLEK KONTROLÜ

Bu belgeyi kullanmadan veya paylaşmadan önce güncelliğinden emin olunuz. QR kodu okutun ya da adrese girin: elinizdeki sürümün güncel olup olmadığını ve sonradan düzeltilen bir hata bulunup bulunmadığını gösterir.

bote.web.tr/d/bt-040/1-0

Hatalar düzeltildikçe yeni sürüm yayımlanır; bütün değişiklikler sitede sürüm geçmişiinde listelenir.

Bu belge tamamen ücretsizdir. Size satmaya çalışanlara itibar etmeyiniz.

Güncelliği kontrol et

İÇİNDEKİLER

1. Davranışçılığın sorusu: öğrenmeyi çevrede aramak	8. Eleştiriler ve sınırlılıklar
2. Klasik koşullanma: Pavlov'un laboratuvarından Küçük Albert'e	9. AGS'de davranışçı kuramlar: sık karıştırılan kavramlar
3. Thorndike: problem kutuları ve etki yasası	10. Terimler ve alanyazındaki karşılıkları
4. Skinner ve edimsel koşullanma	11. Araştırmacılar için açık sorular
5. Öğretim teknolojisinin davranışçı kökleri: programlı öğretim	12. Özet
6. Ödül, ceza ve iç motivasyon: kanıt ne diyor?	13. Sık sorulan sorular
7. Türkiye'de sınıfta davranışçılık: uygulama ve inanç	14. Kaynaklar
	15. Atıf

Bir öğretmen, ödevini zamanında teslim eden öğrencilere artı puan vermeye başlar. Birkaç hafta içinde teslim oranı yükselir; puan uygulaması kaldırıldığında oran yeniden düşer. Bu sıradan sınıf sahnesi, yüz yılı aşkın bir araştırma geleneğinin bütün sorularını taşır: Davranış neden arttı? Neden geri düştü? Artı puan, öğrencinin ödevi duyduğu ilgiyi nasıl etkiledi? Davranışçı öğrenme kuramları bu sorulara gözlenebilir davranış ve çevre koşulları üzerinden cevap verir. Bu yazı Pavlov, Thorndike ve Skinner'ı kavram listesinin ötesinde ele alıyor: özgün deneylerin gerçekte ne gösterdiği, ders kitaplarında neyin çarpıtıldığı, öğretim teknolojisinin davranışçı kökleri ve Türkiye'deki erken programlı öğretim deneylerinden biri, ödül ve ceza üzerine meta-analizler, eleştiriler ve AGS'de sık yapılan hatalar.

Davranışçılığın sorusu: öğrenmeyi çevrede aramak

Davranışçılık, bilimsel açıklamayı gözlenebilir davranışla sınırlama önerisidir. Öğrenme, davranışta yaşantı yoluyla ortaya çıkan değişme olarak tanımlanır; bu değişimin nedenleri de davranıştan önce gelen uyarıcılarda ve davranışı izleyen sonuçlarda aranır. Chomsky'nin, Skinner'ın dil üzerine kitabını eleştirirken yaptığı özet bu tutumu iyi yakalar: Skinner'a göre o andaki uyarım ve pekiştirme geçmişi, yani pekiştireçlerin sıklığı, düzenlenişi ve kesilmesi, davranışı belirlemede ezici bir öneme sahiptir.^[1]

Bu gelenek iki temel öğrenme türünü birbirinden ayırır. Skinner'ın ayrımında **tepkisel davranışlar** belirli uyarıcıların doğrudan ortaya çıkardığı refleks tepkilerdir; **edimsel davranışlar** ise belirgin bir uyarıcıya bağlanamayan, organizmanın ortaya koyduğu davranışlardır.^[1] İlki klasik koşullanmanın, ikincisi edimsel koşullanmanın konusudur. AGS sorularının önemli bir kısmı bu ayrımın senaryolarda doğru tanınmasına dayanır.

Eğitim açısından sonuç doğrudandır: davranışçı yaklaşımda öğrenme hedefleri gözlenebilir davranışlarla tanımlanır, öğretim küçük adımlara bölünür ve doğru cevap hemen pekiştirilir. Aşağıda göreceğimiz gibi bu ilkeler Türkiye'de 1970'lerde bir ortaokul sınıfında deneysel olarak sınanmıştır.^[2]

Klasik koşullanma: Pavlov'un laboratuvarından Küçük Albert'e

Rus fizyolog Ivan Pavlov, köpeklerde tükürük salgısını ölçerek çalışırken, hayvanların yalnızca ağızlarına yiyecek konduğunda değil, yiyeceği haber veren işaretlerle de salgı yaptığını sistematik olarak inceledi. Pavlov bu işaretlere dayalı refleksleri **koşullu refleksler** olarak adlandırdı ve 1927'de İngilizceye çevrilen derslerinde bunların nasıl oluştuğunu ve nasıl zayıfladığını ayrıntılı biçimde anlattı.^[3]

Temel düzenek şöyledir: kendiliğinden tepki doğuran **koşulsuz uyarıcı** (yiyecek) **koşulsuz tepkiyi** (salya) ortaya çıkarır. Önceden bu tepkiyle ilgisi olmayan **nötr bir uyarıcı** (örneğin bir ses) koşulsuz uyarıcıyla tekrar tekrar eşleştirildiğinde tek başına da salgiya yol açmaya başlar. Artık bu ses **koşullu uyarıcı**, ona verilen salgi da **koşullu tepkidir**.

Pavlov'un dersleri, ders kitaplarında tek cümleyle geçilen dört olguyu deneysel olarak tanımlar:^[3]

- **Sönme.** Koşullu uyarıcı koşulsuz uyarıcı olmadan tekrar tekrar verildiğinde koşullu tepki zayıflar.
- **Kendiliğinden geri gelme.** Sönmüş koşullu refleksler kendi hâline bırakıldığında, birkaç dakikadan birkaç saate değişen bir süre sonra kendiliğinden eski güçlerine döner. Pavlov bu süreyi sönmenin ne kadar derin olduğunun ölçüsü olarak kullanır. Bu bulgu, sönmenin öğrenilenin silinmesi olmadığını gösterir.
- **Genelleme.** Saniyede 1000 çift titreşimli bir ses koşullu uyarıcı yapıldığında başka sesler de benzer özellik kazanır ve bu etki, seslerin 1000 titreşimden uzaklığı arttıkça azalır. Pavlov genellemeyi biyolojik olarak da yorumlar: doğadaki uyarıcılar hiçbir zaman tıpatıp aynı değildir; avcı bir hayvanın sesi uzaklığa göre değişse de av hayvanında savunma tepkisini ortaya çıkarmalıdır.
- **Ayırt etme.** Yalnızca belirli bir uyarıcının koşulsuz uyarıcıyla eşleştirilip benzerlerinin eşleştirilmemesiyle, organizma birbirine yakın uyarıcılara farklı tepki vermeyi öğrenir.

Küçük Albert. Klasik koşullanmanın insanda duygusal tepkilere uygulanmasının en ünlü örneği Watson ve Rayner'ın 1920 çalışmasıdır. Özgün metne göre Albert, bir hastane ortamında büyüyen, sakin ve sağlıklı bir bebektir. Yaklaşık dokuz aylıkken yapılan ön testlerde beyaz fare, tavşan, köpek, maymun, maskeler ve pamuk gibi uyarıcılara korku tepkisi vermedi; buna karşılık arkasında asılı bir çelik çubuğa çekiçle vurulmasıyla çıkan ani ses onu ürküttü. Koşullama Albert 11 ay 3 günlükken başladı: beyaz fare gösterilirken çubuğa vuruldu ve eşleştirmeler bir hafta sonra sürdürüldü. Albert 11 ay 15 günlükken yapılan testte fare tek başına gösterildiğinde sızlandı ve uzaklaştı; oyun blokları verildiğinde ise oynamaya devam etti, yani korku odaya ya da her nesneye yayılmamıştı. Aynı gün tavşan gösterildiğinde güçlü bir olumsuz tepki verdi ve ağladı. Bu, uyarıcı genellemesinin insanda gösterilmesiydi.^[4]

Çalışmanın en az bilinen ayrıntısı sonudur: Albert, son testlerin yapıldığı gün hastaneden alındı ve araştırmacıların planladığı korkuyu giderme işlemlerine hiç geçilemedi.^[4] Harris, çalışmanın sonraki yıllarda Watson'ın kendisi, ders kitabı yazarları ve davranış terapistleri tarafından nasıl çarpıtıldığını inceledi ve Albert çalışmasını psikoloji tarihinde bir **mit üretimi** örneği olarak çözümledi.^[5] Bugünkü araştırma etiği ölçütleriyle böyle bir çalışmanın yapılamayacağı açıktır; ama öğretmen adayı için asıl ders, klasik bir çalışmanın ikinci elden değil özgün kaynağından okunması gerektiğidir.

Klasik koşullanma bugün nasıl anlaşılıyor? Rescorla, klasik koşullanmayı bir uyarıcının eşleşme yoluyla ötekinin tepkisini devralması olarak açıklayan geleneksel tanımın yetersiz olduğunu savundu: bu tanım öğrenmenin hangi koşullarda gerçekleştiğini, neyin öğrenildiğini ve öğrenilenin davranışa nasıl yansıdığını açıklayamaz. Güncel yaklaşımda koşullanma, organizmanın çevresini temsil etmesini sağlayan **olaylar arası ilişkilerin öğrenilmesi** olarak tanımlanır.^[6] Bu yeniden tanımlama, davranışçı geleneğin bilişsel kavramlara ne kadar yaklaştığını da gösterir.

Thorndike: problem kutuları ve etki yasası

Edward Thorndike 1898'de yayımladığı monografide başta kediler olmak üzere hayvanları **problem kutularına** koyarak bir düzeneği çalıştırıp dışarıdaki yiyeceğe ulaşmalarını inceledi ve her denemede kutudan çıkma süresini kaydetti.^[7] Thorndike'in yorumu, hayvanların çözümü bir anda kavramadığı yönündeydi: yiyeceğe götüren tek bir dürtü, pek çok rastlantısal dürtünün arasından sıyrılıp hazla güçlenir; yararsız dürtüler ise yavaş yavaş silinir. Thorndike'a göre zaman eğrisinin bu yavaş eğimi **akıl yürütmenin yokluğunu** gösteriyordu.^[8] Deneme-yanılma yoluyla öğrenme kavramı bu gözlemden doğar.

Thorndike 1911 kitabında bulgularını iki yasayla özetledi:^[8]

- **Etki yasası.** Aynı duruma verilen birçok tepkiden, hayvana doyum sağlayan ya da hemen ardından doyum gelenler, diğer koşullar eşitse, o durumla daha sıkı bağlanır ve durum yinelenildiğinde daha olası hâle gelir; rahatsızlık izleyen tepkilerin bağları ise zayıflar. Doyum ya da rahatsızlık ne kadar büyükse bağın güçlenmesi ya da zayıflaması da o kadar büyüktür.
- **Alıştırma (egzersiz) yasası.** Bir duruma verilen tepki, diğer koşullar eşitse, o durumla kaç kez bağlandığına ve bağlantıların ortalama gücü ile süresine orantılı olarak daha sıkı bağlanır.

Türk ders kitaplarında bu iki yasaya **hazırbulunuşluk yasası** da eklenir. 1911 metninde hazırbulunuşluk ayrı bir yasa olarak değil, alıştırma yasasının işlemesi için eşit olması gereken koşullardan biri olarak, tepkinin durumla bağlanmaya "hazır" olması biçiminde geçer.^[8] Bu ayrıntı küçük görünebilir, ama bir kuramın özgün hâli ile sınav kitaplarındaki sistemleştirilmiş hâlinin her zaman aynı olmadığını gösterir.

Etki yasası, sonuçların davranışı biçimlendirdiği fikriyle Skinner'ın edimsel koşullanmasının doğrudan öncülüdür. Skinner'ın kendi "koşullanma yasası" da, bir edimsel davranışı pekiştirici bir uyarıcı izlerse davranışın gücünün arttığını söyler.^[1]

Skinner ve edimsel koşullanma

B. F. Skinner'ın deney düzeneği, içinde bir kolu olan bir kutudur: kol itildiğinde bir yem düşer ve bu sonuç kol itme davranışının gücünü artırır. Yem burada **pekiştireçtir**. Skinner pekiştireci, davranışta yarattığı değişikliğe göre tanımlar: bazı uyarıcılar bu değişikliği yaratır, bazıları yaratmaz ve buna göre pekiştirici ya da pekiştirici olmayan olarak sınıflanır.^[1]

Bu tanımın sınıf için önemli bir sonucu vardır: bir şeyin ödül olup olmadığını öğretmenin niyeti değil, davranış üzerindeki etkisi belirler. Toper-Korkmaz'ın özel eğitim bağlamındaki derlemesine göre olumlu pekiştirme uygulamalı davranış analizinin en sık kullanılan ilkelerinden biridir ve başarısı kullanılan pekiştireçlerin etkililiğine bağlıdır; etkili pekiştireçleri belirlemek ise özellikle ağır ve çoklu yetersizliği olan bireylerde ve erken çocuklukta güçtür. Bu nedenle sistematik pekiştireç belirleme yöntemleri geliştirilmiştir; ancak yazara göre bu yöntemlere ilişkin Türkçe kaynak ve araştırma çok sınırlıdır.^[9]

Pekiştirme ve ceza. Edimsel koşullanmanın en sık karıştırılan kavramları iki soruyla düzenlenebilir: Davranış artıyor mu, azalıyor mu? Ortama bir şey ekleniyor mu, ortamdan bir şey çıkarılıyor mu?

	Ortama uyarıcı eklenir	Ortamdan uyarıcı çıkarılır
Davranış artar	Olumlu pekiştirme: doğru cevaba övgü	Olumsuz pekiştirme: ödevini bitiren öğrencinin teneffüste sınıfta kalma zorunluluğunun kalkması
Davranış azalır	Olumlu ceza (verici ceza): ders sırasında konuşan öğrenciye ek ödev	Olumsuz ceza (alıcı ceza): kuralı çiğneyen öğrencinin sevdiği etkinlikten mahrum bırakılması

Tablodaki örnekler kavramları göstermek için yazılmıştır. Olumlu ve olumsuz sözcükleri iyi ya da kötü anlamına gelmez; yalnızca ekleme ve çıkarmayı anlatır.

Pekiştirme tarifeleri. Skinner'ın hayvan davranışı çalışmalarına en özgün katkısı, **aralıklı pekiştirmenin** farklı düzenlemelerinin etkilerini incelemesidir; bu çalışmalar Ferster ile birlikte güvercinlerle yürüttüğü deneylerle genişletilmiştir.^[1, 10] Dört temel tarife, pekiştirmenin tepki sayısına ya da geçen zamana bağlı olmasıyla ve bu ölçünün sabit ya da değişken olmasıyla tanımlanır:^[10]

Tarife	Pekiştirme neye bağlı?	Sınıf örneği
Sabit oranlı	Belirli sayıda tepkiye	Her beş doğru cevaba bir yıldız
Değişken oranlı	Ortalaması belli, sayısı değişen tepkiye	Kimi zaman üçüncü, kimi zaman sekizinci cevaptan sonra gelen övgü
Sabit aralıklı	Belirli süre geçtikten sonraki ilk tepkiye	Her cuma yapılan kısa sınav
Değişken aralıklı	Süresi değişen aralıklardan sonraki ilk tepkiye	Önceden duyurulmayan kısa sınavlar

Sabit aralıklı tarifiede tepki hızının pekiştirmeden hemen sonra düşüp pekiştirme zamanı yaklaştıkça artması, sınavdan hemen önce yoğunlaşan çalışmaya sık benzetilir; ancak bu bir benzetmedir ve insan davranışının sınav takvimine göre neden değiştiğine dair tek açıklama değildir.

Premack ilkesi. Premack'in 1959 makalesiyle başlayan yaklaşıma göre, bağımsız olarak daha sık yapılan bir A tepkisi, daha az sıklıkla yapılan herhangi bir B tepkisini pekiştirebilir. Bu, pekiştirecin bir nesne değil, görelî bir etkinlik olabileceğini gösterir.^[11, 12] Sınıftaki karşılığı "önce matematik alıştırması, sonra serbest okuma" türünden düzenlemelerdir. Ancak Herrod ve arkadaşlarının sistematik derlemesi önemli bir uyarı içerir: ilke güncel davranış analizi kitaplarında anlatılsa da, Konarski ve arkadaşları uygulamasını destekleyen ampirik kanıtın eksik olduğunu belirlemiştir; derleme de araştırmacıların pekiştireç göreliliğini Premack'in tanımladığı biçimde uygulayıp uygulamadığını sorgular.^[12]

Öğretim teknolojisinin davranışçı kökleri: programlı öğretim

BÖTE açısından davranışçılığın en önemli mirası, öğretim teknolojisinin ilk kuramsal çerçevelerinden birini oluşturmasıdır. Skinner 1958'de Science dergisinde öğretme makineleri üzerine bir makale yayımladı.^[13] Hızal 1970'lerin sonunda **programlı öğretimi** dünyada hızla gelişen yeni bir yaklaşım olarak tanımlıyordu. Hızal'ın aktarımıyla yöntemin en tanınmış temsilcileri Skinner ve Norman A. Crowder'dır ve başlıca nitelikleri şunlardır: içeriğin küçük bilgi birimleri hâlinde sunulması, öğrencinin öğrenmeye etkin katılması, öğrenme sonucu hakkında anında bilgi alması, kendi hızında ilerlemesi ve doğru cevaplar ilkesi.^[2]

Türkiye'deki deney. Alişan Hızal'ın 1977'de savunduğu doktora tezine dayanan çalışma, bu yöntemi Türkiye'nin o günkü okul koşullarında sınıdı. 1974/75 öğretim yılında Ankara Cebeci Ortaokulu'nda, birinci sınıf matematik dersinin dört ünitesinde, aynı öğretmenin iki şubesinden 45'er öğrenci genel yetenek, genel başarı ve matematik bilgisi testleriyle ve ailevi koşullara dair bir anketle eşleştirildi. Deney grubu doğrusal program modeline göre yazılmış **792 programlı maddeden** oluşan bir materyal ve cevap gizleyici kartonlarla çalıştı; kontrol grubu aynı içeriği geleneksel ders kitabından öğretmenin anlatımıyla öğrendi. Haftalık ders saati iki grupta eşitti.^[2]

Bulgular şöyleydi:^[2]

- Ön testte gruplar arasında anlamlı fark yoktu; son testte deney grubu kontrol grubundan anlamlı düzeyde **daha başarılıydı**.
- Programlı materyalle öğrenen grup üniteleri daha önce tamamladı ve öğrenme süresinden ortalama **%25-30** tasarruf sağladı. Ancak okulun sınıf düzeni ve zaman çizelgesi değişmediği için üniteyi erken bitiren öğrenciye yeni ünite verilemedi.
- Okula devam edemeyen kontrol grubu öğrencilerinde öğrenme kaybı görülürken, deney grubundakiler materyalle kaldıkları yerden devam edebildi.
- Öğrenciler başta materyali kullanmakta güçlük çekti, ama bu güçlük zamanla kayboldu; öğretmen ise yöntemin ödev düzeltme ve konu anlatımı gibi rollerini değiştireceğini ve kendisine zaman kazandıracağını düşündü.

Bu çalışma bugünden bakıldığında sınırlılıklarıyla birlikte okunmalıdır: tek okul, tek öğretmen ve rastgele atanmamış iki hazır şube söz konusudur; materyali araştırmacı geliştirmiş ve sınamıştır; yeni bir yöntemin yarattığı ilgi etkisi ayrıştırılmamıştır. Bununla birlikte çalışmanın öğretim teknolojisi tarihi açısından değeri büyüktür. Hızal, programlı öğretimden söz edilmesine rağmen Türkiye'de programlı materyal ve özellikle öğretme makinesi bulmanın olanaksız olduğunu belirtmiş, Mektupla Öğretim ve YAYKUR ders notlarının bireysel öğrenme ilkelerine göre yazılmasını ve MEB'e bağlı Ders Aletleri Yapım Merkezi ile Film-Radyo ve Televizyonla Eğitim Merkezi gibi kurumlarda programlı materyal üretim birimleri kurulmasını önermiştir.^[2] Bu öneriler, bugün uzaktan eğitim materyali tasarımı ve eğitim teknolojisi birimleri olarak karşımıza çıkan tartışmaların erken bir sürümüdür.

Uluslararası kanıt. Davranışçı ilkelerin yükseköğretimdeki bilinen uygulamalarından biri Keller'in **kişiselleştirilmiş öğretim sistemidir (PSI)**. Kulik ve arkadaşlarının 75 karşılaştırmalı çalışmayı birleştiren meta-analizine göre PSI genel olarak daha yüksek öğrenci başarısı, başarıda daha az değişkenlik ve daha yüksek öğrenci değerlendirmesi sağladı.^[14]

Günümüzde uyarlanabilir öğrenme ortamlarında anında dönüt, küçük adımlarla ilerleme ve öğrencinin kendi hızında ilerlemesi gibi ilkelerin sürdüğü görülür; [oyunlaştırmadaki](#) puan ve rozetler de pekiştirme mantığıyla birlikte düşünülebilir. Bu benzerlik, aşağıda ele alınan ödül ve iç motivasyon tartışmasını çağdaş eğitim teknolojileri için de geçerli kılar. Öğretim tasarımının sonraki gelişimi için [ADDIE modeli](#) yazısına bakabilirsiniz.

Ödül, ceza ve iç motivasyon: kanıt ne diyor?

Ödül iç motivasyonu azaltır mı? Bu soru eğitim psikolojisinin en uzun süren tartışmalarından biridir. Cameron ve Pierce, 96 deneysel çalışmayı birleştiren meta-analizlerinde ödülün iç motivasyonu genel olarak azaltmadığı sonucuna vardı ve etkileşim etkilerinin ayrıca incelenmesi gerektiğini vurguladı.^[15]

Deci, Koestner ve Ryan ise 128 deneyi birleştiren daha ayrıntılı bir meta-analizle ödülü türüne ve koşuluna göre ayrıştırdı:^[16]

- Göreve katılmaya, görevi tamamlamaya ve belirli bir performansa bağlı **somut ödüller**, serbest seçim durumundaki iç motivasyonu azalttı (sırasıyla $d = -0,40$, $-0,36$ ve $-0,28$).
- Katılıma ve tamamlamaya bağlı ödüller kendi bildirilen ilgiyi de azalttı ($d = -0,15$ ve $-0,17$).
- **Olumlu sözel dönüt** ise serbest seçim davranışını ($d = 0,33$) ve ilgiyi ($d = 0,31$) artırdı.
- Somut ödüller çocuklar için üniversite öğrencilerine göre daha zararlıydı.

İki meta-analiz birlikte okunduğunda tartışma "ödül iyi mi kötü mü?" sorusundan çıkar: belirleyici olan ödülün türü, neye bağlandığı ve öğrenci tarafından nasıl algılandığıdır. Somut bir ödülün zaten ilgi duyulan bir etkinliğe bağlanması risk taşır; bilgi veren olumlu dönüt ise iç motivasyonu destekler.^[16, 15]

Ceza ne sağlar, neye mal olur? Gershoff'un ebeveynlerin fiziksel cezası üzerine meta-analizi, fiziksel cezanın incelenen 11 çocuk davranışı ve deneyiminin hepsiyle ilişkili olduğunu gösterdi: fiziksel ceza **anlık itaatle** olumlu ilişkiliydi, ama saldırganlığın daha yüksek, ahlaki içselleştirmenin ve ruh sağlığının daha düşük olmasıyla da ilişkiliydi.^[17] Bulgular ilişkiseldir ve aile bağlamına aittir; yine de edimsel koşullanmanın bir ayrımını somutlaştırır: ceza davranışı o an bastırabilir, ama hangi davranışın yapılması gerektiğini öğretmez ve istenmeyen yan ürünler doğurabilir.

Sembol ekonomisi. Belirli davranışlar karşılığında biriktirilen ve daha sonra ödüle çevrilen puan, yıldız ya da jetonlarla işleyen sembol ekonomisi, sınıf yönetiminde davranışçı ilkelerin en bilinen uygulamasıdır. Maggin ve arkadaşları, davranış güçlüğü gösteren öğrencilerde sembol ekonomisinin etkililiğini iki aşamalı sistematik bir derlemeyle inceledi: What Works Clearinghouse'un tek denekli araştırma ölçütlerine göre mevcut araştırmalar sembol ekonomisini **en iyi uygulama** saymak için yeterli kanıt sağlamıyordu.^[18] Bu, yöntemin işe yaramadığı anlamına gelmez; çalışmaların yöntemsel olarak güçlü bir kanıt tabanı oluşturmadığı anlamına gelir.

Türkiye'de sınıfta davranışçılık: uygulama ve inanç

Türkiye'deki sınıf yönetimi araştırmaları, davranışçı ilkelerin öğretmenlerin gündelik uygulamasında nasıl yer aldığını gösterir. Yumuşak ve Balcı, Konya'da 20 ilkokul 3. ve 4. sınıf öğretmenleriyle yaptıkları durum çalışmasında öğretmenlerin istenmeyen davranışa en sık **sözle uyarma** ile karşılık verdiğini, bunu sırasıyla ceza verme, yüksek sesle kızma ve mimiklerle uyarma, yüz yüze konuşma ve kurallara uyunca ödül verme gibi tepkilerin izlediğini buldu. Aynı öğretmenler kurallara uyunca ödül vermeyi, yüz yüze konuşmayı ve veli iş birliğini davranış değişikliğinde **etkili**, ceza verme ve kızmayı ise **etkisiz** buluyordu.^[19]

Bu bulgu küçük ve nitel bir örneklemden gelir, ama dikkat çekici bir çelişkiye işaret eder: öğretmenlerin etkisiz bulduğu tepkiler, etkili bulduklarından daha sık kullanılıyor. Davranışçı açıdan bu şaşırtıcı değildir; kızmak ya da cezalandırmak rahatsız edici davranış o an durdurduğu için, öğretmenin kendi davranışı da olumsuz pekiştirmeye sürdürülüyor olabilir. Bu yorum çalışmanın kendisinde sınanmamıştır ve ileri araştırma için bir hipotez olarak okunmalıdır.^[19, 17]

Öğretmen adaylarının tercihleri de benzer bir tablo çizer. Oktay'ın 419 son sınıf öğretmen adayıyla yaptığı taramada adaylar disiplin modellerini Akıl-Sonuç Modeli, Öğretmen Etkililiği Eğitimi Modeli, **Davranış Değişikliği Modeli**, Glasser Modeli, Canter Modeli ve Kounin Modeli sırasıyla tercih etti.^[20]

Davranışçı ilkelere en doğrudan dayanan model üçüncü sıradadır. İki bulgu birlikte, davranışçı ilkelerin sınıf yönetiminde hem öğretmen adayları hem öğretmenler için canlı bir başvuru kaynağı olmayı sürdürdüğünü düşündürür.

Eleştiriler ve sınırlılıklar

Dil ve karmaşık insan davranışı

En etkili eleştiri Chomsky'den geldi. Chomsky, Skinner'ın dil davranışını çözümleme girişimini inceleyerek, laboratuvarı elde edilen gerçek bulguların karmaşık insan davranışına ancak kaba ve yüzeysel biçimde uygulanabileceğini savundu. Ona göre pekiştirme terimi, günlük davranışlara genişletildiğinde nesnel anlamını yitiriyor ve "istemek" ya da "beğenmek" gibi sözcüklerin yerine kullanılan bir örtü terime dönüşüyordu; öğretimin ve bilgi aktarımının basitçe koşullanma olduğu iddiası da bu nedenle boştu.^[1]

Bilişsel haritalar ve gizil öğrenme

İtirazın bir kısmı davranışçı geleneğin içinden geldi. Tolman'ın aktardığı Blodgett deneyinde fareler altı birimli bir labirentte koşturuldu. Deney gruplarından biri ilk altı gün labirentin sonunda yiyecek bulmadı ve bu süre boyunca hata eğrisi pek düşmedi; yedinci gün yiyecek konunca, sonraki günlerde hataları çarpıcı biçimde azaldı. Fareler ödüksüz denemelerde gösterdiklerinden çok daha fazlasını öğrenmişti. Blodgett buna **gizil öğrenme** adını verdi; Tolman ve Honzik 14 birimli labirentlerle ve daha büyük gruplarla benzer sonuçlar elde etti.^[21] Tolman'a göre hayvanlar pekiştirme olmadan da çevrenin bir tür **bilişsel haritasını** oluşturuyordu. Bu bulgu öğrenme ile performansın ayrı şeyler olduğunu gösterir.

Biyolojik hazırlık

Garcia ve Koelling'in deneyi, her uyarıcının her sonuçla eşit kolaylıkla ilişkilendirilebileceği varsayımını sarstı. Farelerde tat uyarıcısı ile görsel-işitsel uyarıcı birlikte elektrik şokuyla eşleştirildiğinde kaçınma görsel-işitsel uyarıcıya aktarıldı, tada aktarılmadı; ikisi zehir ya da X ışını ile eşleştirildiğinde ise kaçınma tada aktarıldı, görsel-işitsel uyarıcıya aktarılmadı.^[22] Uyarıcıların ipucu olarak seçilmesi, izleyen pekiştirecin niteliğine bağlıydı. Öğrenme, organizmanın biyolojisinden bağımsız genel yasalarla tam olarak açıklanamıyordu.

Tarih yazımı ve ikinci el kaynaklar

Albert çalışmasının ders kitaplarında çarpıtılması, davranışçılığa değil onu aktaran yazına yönelik bir eleştiridir.^[5] Thorndike'ın hazırbulunuşluk kavramının özgün metindeki yeri de benzer bir örnektir.^[8] Kuramlar sınav kitaplarında sistemleştirilirken sadeleşir; akademik okurun özgün metne dönmesi bu yüzden önemlidir.

AGS'de davranışçı kuramlar: sık karıştırılan kavramlar

MEB'in 8 Ocak 2026 duyurusuna göre AGS'nin "Eğitim Bilimleri ve Türk Millî Eğitim Sistemi" başlıklı öğrenme psikolojisini kapsar.^[23] Davranışçı kuram soruları genellikle kısa bir sınıf senaryosu verir ve kavramı sorar. Aşağıdaki ayrımlar en sık yapılan hataları önler:

Karıştırılan	Ayırt edici nokta
Olumsuz pekiştirme ile ceza	Olumsuz pekiştirme davranışı artırır, ceza azaltır. Soruda önce davranışın arttığına mı azaldığına mı bakın.
Olumlu ceza ile olumsuz ceza	İkisi de davranışı azaltır; olumlu cezada ortama hoş gitmeyen bir uyarıcı eklenir, olumsuz cezada hoş giden bir uyarıcı çıkarılır.
Klasik ile edimsel koşullanma	Klasik koşullanmada tepki uyarıcı tarafından ortaya çıkarılır ve istemsizdir; edimsel koşullanmada davranış organizma tarafından ortaya konur ve sonuçlarıyla değişir. ^[1]
Sönme ile unutma	Sönme, pekiştirmenin kesilmesiyle tepkinin zayıflamasıdır ve öğrenilen silinmez; sönmüş tepki kendiliğinden geri gelebilir. ^[3]
Genelleme ile ayırt etme	Genellemede benzer uyarıcılara aynı tepki verilir; ayırt etmede benzer uyarıcılara farklı tepki verilmesi öğrenilir. ^[3]
Deneme-yanılma ile ani kavrayış	Thorndike'ın kedilerinde süre yavaş yavaş azalır; Thorndike bunu akıl yürütmenin yokluğunun kanıtı sayar. ^[8]
Sabit ile değişken tarifeler	Sabitte pekiştirme sayısı ya da süresi öngörülebilir; değişkende ortalama bellidir ama bir sonraki pekiştirmenin ne zaman geleceği bilinmez. ^[10]
Premack ilkesi ile rüşvet	Premack ilkesinde pekiştireç, öğrencinin zaten daha sık yaptığı bir etkinliğe erişimdir; nesne ya da para vaat etmek değildir. ^[12]
Gizil öğrenme ile edimsel koşullanma	Gizil öğrenmede öğrenme pekiştirme olmadan gerçekleşir, ancak pekiştirme gelince performansa yansır. ^[21]

Senaryolardaki anahtar ifadeler çoğu zaman kavramı ele verir: "Ödevini bitirenlerin teneffüste sınıfta kalmasına gerek kalmadı" olumsuz pekiştirmeyi, "Kuralı çiğneyen öğrenci o haftaki satranç kulübüne katılamadı" olumsuz cezayı, "Beyaz önlüklü birini görünce ağlamaya başladı" klasik koşullanmayı ve genellemeyi, "Önce ödevini yaparsan sonra bilgisayarda oynayabilirsin" Premack ilkesini düşündürür.

Terimler ve alanyazındaki karşılıkları

Türkçe terim	Diğer karşılıklar	İngilizce
Klasik koşullanma	Tepkisel koşullanma, Pavlovcu koşullanma	Classical conditioning, respondent conditioning
Edimsel koşullanma	Operant koşullanma, araçsal koşullanma	Operant conditioning, instrumental conditioning
Koşulsuz uyarıcı	Şartsız uyarıcı	Unconditioned stimulus (US)
Koşullu uyarıcı	Şartlı uyarıcı	Conditioned stimulus (CS)
Pekiştireç	Pekiştirici	Reinforcer
Olumsuz pekiştirme	Negatif pekiştirme	Negative reinforcement
Kendiliğinden geri gelme	Kendiliğinden geri dönüş	Spontaneous recovery
Pekiştirme tarifiesi	Pekiştirme programı	Schedule of reinforcement
Sembol ekonomisi	Jeton ekonomisi, puan sistemi	Token economy
Programlı öğretim	Programlanmış öğretim	Programmed instruction
Gizil öğrenme	Saklı öğrenme	Latent learning

Terimler kaynak çalışmalardan ve Türkçe kullanımlardan derlenmiştir. ^[3, 2, 9]

Araştırmacılar için açık sorular

- Programlı öğretim deneyi bugün nasıl tekrarlanır?** Hızal'ın 1970'lerdeki deneyi tek okul ve tek öğretmenle yürütüldü. Aynı soru, uyarlanabilir dijital ortamlar ve rastgele atamalı desenlerle bugün yeniden sorulabilir. ^[2]
- Türkiye'de sembol ekonomisinin kanıt tabanı ne durumda?** Uluslararası derleme yöntemsel yetersizlikleri gösterdi; Türkiye'de yapılan tek denekli çalışmaların aynı ölçütlerle değerlendirilmesi, yerel kanıtın gücünü ortaya koyabilir. ^[18]
- Öğretmenler neden etkisiz bulduğu tepkileri sık kullanıyor?** Uygulama ile inanç arasındaki farkın, öğretmen davranışının kendisinin pekiştirilmesiyle ilişkisi gözlem temelli çalışmalarla sınanabilir. ^[19]
- Dijital ortamlardaki puan ve rozetler iç motivasyonu nasıl etkiliyor?** Deci ve arkadaşlarının ödül türü ve koşulu ayrımı, oyunlaştırılmış öğrenme ortamlarında ayrı ayrı sınanmaya değer. ^[16]
- Pekiştireç belirleme yöntemleri genel eğitim sınıflarına taşınabilir mi?** Özel eğitimde geliştirilen sistematik yöntemlerin kalabalık sınıflarda uygulanabilirliği sınanmaya değer bir sorudur. ^[9]

Öğrenme ve gelişim kuramlarının öteki yazıları için [Piaget'nin bilişsel gelişim kuramı](#), [Vygotsky'nin sosyokültürel kuramı](#) ve [Kohlberg'in ahlak gelişimi kuramı](#) yazılarına bakabilirsiniz.

Özet

- Davranışçı kuramlar öğrenmeyi **gözlenebilir davranıştaki değişme** olarak ele alır ve açıklamayı çevrede arar: davranıştan önce gelen uyarıcılar ve davranışı izleyen sonuçlar.

- Pavlov'un derslerinde sönme, **kendiliğinden geri gelme** ve genelleme sistematik olarak tanımlanır; Watson ve Rayner'ın Küçük Albert çalışması ise ders kitaplarında sık sık **çarpıtılarak** aktarılmıştır.
- Thorndike'a göre kedilerin problem kutusundan çıkma süresinin **yavaş yavaş** azalması akıl yürütmenin değil, etki yasasıyla güçlenen bağların göstergesiydi.
- Türkiye'de programlı öğretimin erken deneysel sınamalarından birinde 45'er eşleştirilmiş öğrenciyle çalışılmış, programlı materyalle öğrenen grup **daha başarılı** olmuş ve öğrenme süresinden **%25-30** tasarruf gözlenmiştir.
- 128 deneyi birleştiren meta-analize göre somut ödüller serbest seçim durumunda iç motivasyonu **azaltabilir**; olumlu sözel dönüt ise artırır. Ödül tartışmasında belirleyici olan ödülün **türü ve koşuludur**.

Sık sorulan sorular

Klasik koşullanma ile edimsel koşullanma arasındaki fark nedir?

Klasik koşullanmada nötr bir uyarıcı, kendiliğinden tepki doğuran bir uyarıcıyla eşleşerek aynı tepkiyi ortaya çıkarmaya başlar; tepki uyarıcı tarafından ortaya çıkarılır. Edimsel koşullanmada ise organizmanın ortaya koyduğu bir davranışın sıklığı, o davranışı izleyen sonuçlarla artar ya da azalır.

Olumsuz pekiştirme ceza mıdır?

Hayır. Olumsuz pekiştirme, davranıştan sonra hoş gitmeyen bir uyarıcının ortadan kaldırılmasıdır ve davranışı artırır. Ceza ise davranışı azaltır. Olumsuz sözcüğü uyarıcının niteliğini değil, bir şeyin ortamdaki çıkarıldığını anlatır.

Premack ilkesi nedir?

Bireyin kendiliğinden daha sık yaptığı bir etkinliğin, daha az yaptığı bir etkinliği pekiştirmek için kullanılabileceğini söyleyen ilkedir. Sınıftaki karşılığı, sevilen etkinliğe erişimin daha az sevilen görevin tamamlanmasına bağlanmasıdır.

Programlı öğretim nedir?

İçeriğin küçük adımlara bölündüğü, öğrencinin her adımda etkin olarak cevap verdiği, cevabının doğru olup olmadığını hemen öğrendiği ve kendi hızında ilerlediği davranışçı temelli bir öğretim yöntemidir. Skinner ve Crowder yöntemin en tanınmış temsilcileridir.

Ödül vermek öğrencinin iç motivasyonunu öldürür mü?

Kanıt ödülün türüne ve koşuluna bağlıdır. Deci ve arkadaşlarının 128 deneyi birleştiren meta-analizinde görevi yapmaya, bitirmeye ya da belirli bir performansa bağlı somut ödüller serbest seçim durumunda iç motivasyonu azaltmış, olumlu sözel dönüt ise artırmıştır. Cameron ve Pierce'nin daha önceki meta-analizi ise genel bir azalma bulmamıştır.

Davranışçı kuramlar AGS'de çıkar mı?

AGS'nin Eğitim Bilimleri ve Türk Millî Eğitim Sistemi başlıklı öğrenme psikolojisini kapsar. Koşullanma türleri, pekiştirme ve ceza ayrımı, pekiştirme tarifeleri ve Premack ilkesi bu başlıkta en sık sorulan konular arasındadır.

Kaynaklar

- 1 Chomsky, N. (1959). Verbal behavior, by B. F. Skinner (Kitap eleştirisi). Language, 35(1), 26–58.
- 2 Hızal, A. (1979). Programlı öğretim yönteminin etkenliği ile ilgili uygulamalı bir araştırma. Eğitim ve Bilim, 3(17), 5–18.
- 3 Pavlov, I. P. (1927). Conditioned reflexes: An investigation of the physiological activity of the cerebral cortex (Çev. G. V. Anrep). Oxford University Press.
- 4 Watson, J. B. ve Rayner, R. (1920). Conditioned emotional reactions. Journal of Experimental Psychology, 3(1), 1–14.
- 5 Harris, B. (1979). Whatever happened to Little Albert?. American Psychologist, 34(2), 151–160.
- 6 Rescorla, R. A. (1988). Pavlovian conditioning: It's not what you think it is. American Psychologist, 43(3), 151–160.
- 7 Thorndike, E. L. (1898). Animal intelligence: An experimental study of the associative processes in animals. The Psychological Review: Monograph Supplements, 2(4), i–109.
- 8 Thorndike, E. L. (1911). Animal intelligence: Experimental studies. Macmillan.
- 9 Toper-Korkmaz, Ö. (2017). Etkili pekiştiricilerin değerlendirilmesinde kullanılan sistematik yöntemler. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 18(1), 149–164.
- 10 Ferster, C. B. ve Skinner, B. F. (1957). Schedules of reinforcement. Appleton-Century-Crofts.
- 11 Premack, D. (1959). Toward empirical behavior laws: I. Positive reinforcement. Psychological Review, 66(4), 219–233.
- 12 Herrod, J. L., Snyder, S. K., Hart, J. B., Frantz, S. J. ve Ayres, K. M. (2023). Applications of the Premack principle: A review of the literature. Behavior Modification, 47(1), 219–246.
- 13 Skinner, B. F. (1958). Teaching machines. Science, 128(3330), 969–977.
- 14 Kulik, J. A., Kulik, C.-L. C. ve Cohen, P. A. (1979). A meta-analysis of outcome studies of Keller's personalized system of instruction. American Psychologist, 34(4), 307–318.
- 15 Cameron, J. ve Pierce, W. D. (1994). Reinforcement, reward, and intrinsic motivation: A meta-analysis. Review of Educational Research, 64(3), 363–423.
- 16 Deci, E. L., Koestner, R. ve Ryan, R. M. (1999). A meta-analytic review of experiments examining the effects of extrinsic rewards on intrinsic motivation. Psychological Bulletin, 125(6), 627–668.
- 17 Gershoff, E. T. (2002). Corporal punishment by parents and associated child behaviors and experiences: A meta-analytic and theoretical review. Psychological Bulletin, 128(4), 539–579.
- 18 Maggin, D. M., Chafouleas, S. M., Goddard, K. M. ve Johnson, A. H. (2011). A systematic evaluation of token economies as a classroom management tool for students with challenging behavior. Journal of School Psychology, 49(5), 529–554.
- 19 Yumuşak, G. ve Balcı, Ö. (2018). Öğretmenlerin istenmeyen öğrenci davranışları ile başa çıkma yöntemleri ve bu yöntemlerin etkililiğine ilişkin görüşleri. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21(40), 223–254.
- 20 Oktay, A. (2019). Öğretmen adaylarının sınıf yönetiminde tercih ettikleri disiplin modelleri. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, (50), 427–450.
- 21 Tolman, E. C. (1948). Cognitive maps in rats and men. Psychological Review, 55(4), 189–208.
- 22 Garcia, J. ve Koelling, R. A. (1966). Relation of cue to consequence in avoidance learning. Psychonomic Science, 4(1), 123–124.
- 23 Millî Eğitim Bakanlığı (2026). Millî Eğitim Bakanlığı Akademi Giriş Sınavı konu dağılımları açıklandı. meb.gov.tr (08.01.2026).

Atıf

BÖTE Editör Ekibi. (2026, 26 Eylül). Davranışçı öğrenme kuramları: Pavlov, Thorndike ve Skinner. *BÖTE Blog*. <https://bote.web.tr/blog/davranisci-ogrenme-kuramlari>

Bu belge hakkında. Bu PDF, bote.web.tr'deki [Davranışçı Öğrenme Kuramları: Pavlov, Thorndike ve Skinner](#) yazısının BT-040 kodlu belgesinin 1.0 sürümüdür.

Sürüm geçmişi ve değişiklikler: bote.web.tr/d/bt-040. Güncel sürümü ve bütün yazıların PDF'lerini bote.web.tr/pdf adresinde bulabilirsiniz. Elinizdeki dosyanın bizim yayımladığımız sürümle birebir aynı olup olmadığını bote.web.tr/d adresinde denetleyebilirsiniz; dosya cihazınızdan dışarı gönderilmez.

© 2026 bote.web.tr · Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi

PDF merkezi

BÖTE bölümü, eğitim fakültesi ve öğretmenlik üzerine ücretsiz, kaynaklı yazılar. Bu belgenin güncel hâli ve çok daha fazlası sitede.

Blog yazıları

Eğitim teknolojileri, kuramlar ve öğretmenlik

bote.web.tr/blog

PDF merkezi

Güncel PDF'ler, sürüm geçmişi ve doğrulama

bote.web.tr/pdf

BÖTE hakkında

Bölümün tarihi, amacı ve fakültedeki yeri

bote.web.tr/about

Müfredat

Dört yıllık ders programı ve dersler

bote.web.tr/curriculum

Mezunlar ve meslek

Mezunların çalıştığı alanlar ve unvanlar

bote.web.tr/graduation

Belge doğrulama

PDF'inizin güncel ve özgün olduğunu denetleyin

bote.web.tr/d

Üniversite topluluklarını, etkinlikleri ve şirketleri tek uygulamada buluşturan ücretsiz kampüs platformu.

- **Dijital portföy**
Katıldığınız etkinlikleri ve sertifikalarını uniconnectly.com/@kullaniciadi adresinde herkese açık sergile
- **Sertifikalar**
Platformda verilen sertifikalar doğrulanmış işaretli, edu.tr e-postan onaylı
- **Topluluklar ve etkinlikler**
Üniversitelerdeki toplulukları ve takvimi tek ekranda gör, başvuru etkinliklere katıl
- **Doğrulanabilir katılım**
QR ile giriş yaptığınız etkinlikler portföyünde doğrulanmış listelenir
- **Anlık fırsatlar**
Staj, iş ve burs duyuruları akışına düşer
- **Üye kartı indirimleri**
Takip ettiğiniz toplulukların anlaşmalı işletme indirimlerinden yararlan

Ücretsiz keşfet

QR kodu okutun ya da uniconnectly.com adresine girin.

Diğer yapımlarımız

UniConnectly gibi bunlar da bizim yapımlarımız. Bu belgeyi ücretsiz sunuyoruz; yapımlarımızı keşfetmeniz ve çevrenizle paylaşmanız, bu çalışmalarını sürdürmemiz için en büyük destektir.

ahmetcelen.com.tr

Üniversite ve kamu sınavlarına ücretsiz matematik: konu anlatımları ve PDF'leri, çıkmış sorular ve sınav geri sayımları.

ahmetcelen.com.tr

Hayvanseverlerin sosyal medyası ve veteriner akıllı klinik yönetim uygulaması.

veterito.com